

Forsvinder kønnets betydning i den excellente præstation?

AF INGE KRYGER PEDERSEN

Elitesportskvinder sætter kønnet i parentes når de beskriver deres bedste præstationer. Men ændrer den excellente præstation kønnets betydning for andre end den enkelte udøver?

Danske elitesportskvindes beskrivelser af deres bedste sportspræstationer efterlader et billede af, at kønnet for dem ikke har nogen betydning. Det gælder vel at mærke i deres beskrivelser af selve præstationen og ikke af de forudgående betingelser for den. Det excellentes orden synes at ændre sportskvindernes selvopfattelse.

I det følgende vil jeg diskutere relevansen af en tese om kønnets forsvinden i den excellente¹ udøvelse af elitesport. Diskussionen vil åbne op for, hvorledes tesen kunne kvalificeres af en teoretisk forståelsesramme. Endvidere vil diskussionen appellere til en afprøvning af tesen indenfor andre områder end sport.

En væsentlig hensigt med artiklen er at rejse et åbent spørgsmål til kønsforskere, især fra andre substantielle områder end sport: Er der visse reguleringsformer i skabelsen af den excellente sportspræstation, der kan begrunde, at kønnet fortoner sig i beskrivelser af det excellente? Og kan disse i

så fald ækvivalere til excellente præstationer i andre samfundsmæssige sfærer? Således kunne tesen omstødes eller kvalificeres ved sammenlignende studier af den sportslige sfære med forskellige arbejdsfærer, kunstnersfærer etc.

ELITESPORTSMØDRE SOM ET SOCIALT FÆNOMEN

Den norske langdistanceløber Ingrid Kristiansen bemærkede jeg i 1980'erne med undren. Ikke kun fordi hun fremviste et imponerende, stædigt løb, når hun i internationale konkurrencer lagde den ene løber bag sig efter den anden. Men mere fordi hun fortsatte sin sportslige karriere, efter hun havde født. Den næste, jeg studsede over, var den danske længdespringer Renata P. Nielsen, som markerede sig i verdenseliten, ja, faktisk først for alvor satsede på og var opadgående i sine sportslige præstationer, efter hun havde født tvillinger. Jeg blev opmærksom på flere og flere mødre i sportens verdenselite: den amerikanske sprinter Gwen Torrence, den skotske marathnløber Liz McColgan, den tyske længdespringer Heike Drechsler, den norske spydkaster Trine Hattestad samt nogle af verdens bedste kvindelige femkæmpere. I en stævneavis fra verdensmesterskaberne i atletik i Göteborg i 1995 var nævnt yderligere 15 deltagende mødre, som tilhørte verdenseliten udelukkende indenfor atletik (Berglund 1995).

Til at begribe hvilke individer, det er muligt for den sportslige institution at rumme, så jeg i min ph.d. afhandling *Den excellente præstation. Elitesport, kvinder og karriere* (Pedersen 1998) en anledning til at betragte de efterhånden adskillige sportskvinder, der også er mødre og samtidig tilhører den nationale og internationale elite, som et socialt fænomen.² Ud fra kendsgerningen, at flere og flere kvinder gør sig gældende på højere og højere præstationsniveauer i international sport, at nogle af dem er mødre, mange af dem er over 30 år og

har projekter sideløbende med deres sportslige karriere, kunne jeg ved at inddrage deres erfaringer muligvis nuancere hidtidige bud på elitesportens rationaler.

Det gennemgående spørgsmål i den empiriske undersøgelse var: Hvordan gør det? De kvinder, der sideløbende med en stadigt mere fysisk og tidskrævende sportslig karriere var småbørnsmødre og i arbejde eller under uddannelse?³ Et andet spørgsmål trængte sig efterhånden på: Hvorfor gør de det? Disse kvinder, som i hidtil ubemærkethed langsomt er tonet frem på den internationale sportsarena. I afhandlingen blev fænomenet "elitesportsmødre" set som et prisme, der kunne belyse forskellige svar på gåden: Når der nu findes kvindelige elitesportsudøvere, der er mødre, hvad kan sport så siges at være? Afhandlingen forsøgte at syntetisere hverdagslige sammenhænge i danske sportskvindes individuelle arbejde med en perfektionering af sportspræstationen med en analyse af, hvorledes sporten som en social orden er blevet udformet i moderniteten.

KØNNET TRÆNGTE SIG PÅ OG FORSVANDT

Omend køn ikke var det centrale i afhandlingens problemstillinger, var køn en relation af betydning for at anskue "elitesportsmødre" som et fænomen. Netop i perspektivet af kønsproblematikker i sportens historie gav fænomenet anledning til en undren. Problematikker, som er formuleret i megen sportssociologisk og -historisk litteratur om kvinders seje kamp for overhovedet at få lov til at dyrke og organisere sport, forbeholdt mænd, og i særdeleshed når det foregik i offentlige rum, som var forbeholdt mænd. Problematikker, som ikke ligefrem associerer til mødre med succes i topsport.⁴

I analysen af interviewtekster fra interviews med elleve danske elitesportskvinder⁵ var det slående, at teksterne efterlod et billede af, at kønnet for dem ikke havde no-

gen betydning, når de skulle beskrive deres bedste sportspræstationer. Vejen til de bedste præstationer var tilsyneladende præget af en ulige kamp om organisationernes ressourcer samt mediebevågenhed og sponsoringe til hyppigst fordel for mandlige udøvere. I rekrutteringsfasen og på vejen hen til den sportslige arena blev kønnet reflekteret, men ikke i forbindelse med handlingerne på selve arenaen.

At kønnet så at sige blev sat i parentes i kvindernes beskrivelse af, hvad de anså som deres bedste præstationer, udledte jeg følgende evidente forklaringer på:

- De sportslige begivenheder omfatter ikke konkurrence kønnene imellem. Under selve konkurrencen konkurrerer kvinder mod kvinder og mænd mod mænd. En fraværende kønskamp på sportsbanen giver et anderledes perspektiv på karriereforløbets relation til køn, end det er tilfældet i mange andre former for karriere.
- De centrale problemstillinger i interviewenes spørgeramme vedrørte ikke direkte spørgsmålet om køn. Således kunne det heller ikke forventes, at empirien fra interviewundersøgelsen ville give anledning til kønsspecifikke analyseresultater.
- Det faktum, at interviewerens var af samme køn som interviewpersonerne, kunne implicere en indforståethed, der ikke befordrede en eksplicitering af kønsproblematikker.
- En empirisk undersøgelse, der var baseret på kvinders udsagn, kunne vanskeliggøre muligheden for at analysere kønsspecifikke spørgsmål. Køn er definitorisk en relation, og begge køn må inddrages for at etablere eller synliggøre relationen.

De her nævnte forklaringer på kønnets usynlighed i beskrivelser af den excellente sportspræstation er af mere teknisk art, og det er muligt at checke tesens holdbarhed ved sammenlignende studier.

I det første tilfælde kunne man undersøge excellente præstationer i andre fora,

hvor kønnene konkurrerede indbyrdes, eksempelvis i kønsblandede virksomheder.⁶

Hvad den næste forklaring omkring interviewets spørgeramme angår, var interviewteknikken lagt an på etnometodologiske principper (Spradley 1979 og Strauss & Corbin 1990), som ikke tillod at bringe begreber og problemstillinger på bane, således heller ikke kønsproblematikker. Afhandlingens erkendelsesteoretiske grundlag byggede ikke på en forestilling om, at forskeren kunne fralægge sig sin for-forståelse og på en blank skærm modtage og neutralt lagre uselekterede inputs fra "den anden kulturs informanter" (til forskel fra eksempelvis Spradleys erkendelsesteoretiske grundlag). Alligevel benyttede jeg etnografiske metoders nyttige systematiske procedurer og teknikker til at lade interviewpersonerne komme til orde med egne temaer og begreber. Og ved benyttelsen af sådanne metoder var det slående, at kønsproblematikker blev berørt i beskrivelser af karriereforløb og hverdagslig praksis og rutiner, men ikke i beskrivelser af selve sportspræstationerne.

Betydningen af interviewerens køn er svær at afgøre. Hvis man kunne udføre identiske interviews med de samme interviewpersoner, men med en mandlig interviewer, kunne der checkes for dette. Her kan kun konstateres – ligesom for den efterfølgende indvending omkring et materiale hovedsageligt baseret på kvinders udsagn – at den empiriske undersøgelse blev suppleret med interviews med mandlige udøvere og med andre studier af den excellente sportspræstation, som har inddraget såvel mandlige som kvindelige udøvere. Den amerikanske sociolog Daniel Chambliss' etnografiske studier af amerikanske topsvømmere af begge køn synliggør heller ikke en kønsproblematik i forskerens observationer og svømmernes beskrivelser af topspræstationer (Chambliss 1988 og 1989).

LIGHEDER MELLEM ELITESPORTSMØDRE OG -MÆND

Udover de ovenstående forskningstekniske forbehold, der må inddrages i en vurdering af tesens holdbarhed, er der en række forhold, der peger på nogle ligheder mellem sportskvinder, der har børn, og sportsmænd. Nogle ligheder, der ikke findes mellem sportskvinder, der ikke har børn, og sportsmænd, hvorfor en kønsdimension muligvis ville være fremtrådt i et empirisk materiale med sådanne kvinder.

Elitesportskvinder i en række sportsgrene har været og er stadigvæk omgivet af forestillinger om homoseksualitet. Det bør ikke ses isoleret fra en af sportens videnskabers historie, nemlig den medicinske. I og med at kvinders reproduktive evner har været anset for at blive forringet ved hård fysisk anstrengelse,⁷ har det været nærliggende at betragte kvinder i elitesport som kvinder, der ikke *ville* have børn. Dermed behøver de ikke at være lesbiske, men forestillinger og myter er sjældent sammensat af logiske følgeslutninger. Sportskvinder i fysisk krævende sportsgrene, men også mænd i mere ekspressive sportsgrene som sportsdans, kunstsport og gymnastik, har om nogen været omgivet af forestillinger om homoseksualitet.⁸

Sportskvinder med børn kan til gengæld promovere et heteroseksuelt image. En elitesportsmor er således så godt som fredet for homofobi og dermed fredet for en række tilskrivninger, der udelukkende baserer sig på hendes køn og måske trækker opmærksomheden bort fra selve præstationen. Elitesportsmoderen behøver ikke nødvendigvis at føle sig forfulgt af common sense forestillinger om, at hun ikke er en "rigtig" kvinde. Hun har promoveret sin heteroseksualitet i og med sine børn. Hun har gjort sig kulturelt forståelig og socialt legitim og kan måske således nemmere udfordre forståeligheden på andre områder.

Dertil kommer, at hun heller ikke behøver at bekymre sig om videnskabelige tesser omkring eventuelle sammenhænge mel-

lem kvinders manglende reproduktive evner og det at dyrke sport på eliteniveau. Hun har jo fået de børn, hun vil have og behøver, hvad det angår, således ikke (længere) at indreflektere en eventuel bekymring over sit kvinde-køn.

Yderligere et kønsspecifikt forhold, hun er befriet for at reflektere over, er, om hun må forlade sporten i utide til fordel for ønsket om børn. I princippet kan hun fortsætte med at dyrke sport på højt niveau udover den fødedygtige alder og er således ligestillet med mandlige udøvere ved ikke at skulle slutte karrieren af reproduktionsmæssige årsager.

MANDLIGT UNIVERS

En næstsidste forklaring på, hvorfor kønsspecifikke træk ikke synliggjorde sig i signifikant grad i analyseresultaterne, vil jeg søge i sportens socialhistorie. Elitesportens institutionalisering er sket på baggrund af en viden, der er frembragt og objektiviseret socialt indenfor en aktivitet, hovedsageligt bestemt for og udført af det mandlige køn. At være elitesportsudøver forudsætter, at udøveren befinder sig i en sfære, der er defineret og også kontrolleret af denne viden, som historisk og socialt er ophobet i et mandligt univers. Sportens sprog og metaforer er således rettet mod det mandlige ("mandskaber", "mandsopdækning" etc.) og også mod det offentlige univers (eksempelvis "fairness", som er offentlig justits).

Som kvindelig udøver i de fleste sportsgrenes konkurrencebegivenheder træder vedkommende ind i et oprindeligt énkønnet univers, der kun ganske langsomt er ved at indstille sig på den aktive tilstedeværelse af kvinder. For at befinde sig i denne verden kan det være nødvendigt og gøre det mindre konfliktfyldt at nedtone sit kvinde-køn. På den baggrund kan det forhold, at de kvindelige udøvere i deres outfit og formuleringer hverken signalerer kvinde eller mand, også forstås.

Hertil kan med rette indvendes, at de

kvindelige udøvere ligeså godt kunne tænkes at reagere på det mandlige univers, eventuelt ved at betone feminine træk eller at harcellere over de kønsdiskriminerende forhold. Sådanne reaktioner forekommer også hos nogle udøvere. Men disse betoning vedrører netop rekrutteringen til og betingelserne for præstationerne og ikke måderne, hvorpå selve den sportslige præstation perfektioneres.

EN TRANSCENDENS AF KØNNET

Et karakteristikum for perfektioneringsvejen til den excellente præstation bliver hermed det sidste bidrag til en forklaring på, hvorfor betydning af køn ikke træder så synligt frem i de empiriske analyseresultater.

På vejen mod det excellente transcenderes kønnene – og moderen. Den excellente præstation er en kulturel manifestation, hvormed kroppen kan transcenderes sin objektivitet gennem bestemte handlinger og intentioner. Den excellente præstation er en tilstand, hvori det er lykkedes at omforme naturen. I denne hyperkulturelle tilstand er kønskromosomer uden betydning. Udøveren er ikke blot en kvinde, men transcenderes til et symbol på en excellenceorden.

Symbolet har såvel en ”ydside” som en ”inderside”. Ydersiden er i sportens skue genstand for andres blik og kan blive reflekteret af disse andre. Sporten som et skue levner plads for flere sandheder: Kvinder, der foretager sig noget, som mænd i historiens løb ellers har været de eneste til at gøre, kan betragtes som mænd. De kan også betragtes som individer, der har andre betingelser for en given praksis eller et givet udtryk, end hvad der på bestemte historiske tidspunkter har været bekvemt eller nødvendigt at skabe en anderledes orden omkring. Journalisten, forskeren og tilskueren kan selv vælge, da der i en refleksiv genre, som skuet (til forskel fra ritualet) netop er, er plads til flere fortolkninger. Som bærere af en given kultur er vi direkte vidne til, at

det givne omformes og overskrides i og med den excellente præstation.

Men symbolet har også en inderside. Det er ikke kun tilskueren, der kan fascineres eller undre sig. I den excellente sportspræstation kan udøveren have fået indsigt i et nyt aspekt, der ikke tidligere var en del af hendes givne hverdagslige verden.

”I starten syntes jeg, det var lidt irriterende, at man pludselig var så interessant, fordi man havde fået et barn. At det var det, der var interessant (...). Nu har jeg også vist, at jeg er mere end det. Mere end bare en mor, der løber.”

Citatet illustrer, hvorledes en af de interviewede kvindelige elitesportsudøvere kan opleve konstellationen ”elitesportskvinde og mor” som en kulturel modsætning. Med excellente præstationer transcenderes hun til et symbol, hvis inderside også overskrider hendes fakticitet som kvinde og mor, der løber. Hun ser nu sig selv i en ny rolle.

Sporten som skue har en inderside i form af de optrædende som mennesker, til forskel fra dyrene på dyrskuet. Som moderne individer optræder de ikke kun for andre men også for sig selv. Den nye rolle, udøveren ser sig selv i, skal dog ses i nødvendig tilknytning til den, andre placerer hende i. Det er ikke hjemme i baghaven, hun transcenderer sin objektivitet. En toppræstation vil altid være social. Heri ligger netop grænserne for at sætte en parentes om kønnene. På symbolets inderside kan kønnets betydning være fraværende. Det er præstationen, der tæller. Symbolets yderside synes derimod at være åben for betydningsladning.

Hvad angår symbolets yderside, kan det være hensigtsmæssigt at foretage en analytisk skelnen mellem det sociale og det kulturelle niveau for at undersøge grænserne for en teoretisk holdbarhed af tesen om kønnets forsvinden i det excellente.

DET SOCIALE NIVEAU

Det individuelle niveau for præstationen, som ovenfor analytisk blev knyttet til excellence-symbolets inderside, kan empirisk ikke isoleres fra det sociale niveau. Præstationen er ikke en præstation uden et publikum. Den nye rolle, udøveren ser sig selv i, skal ses i nødvendig tilknytning til den, andre placerer hende i. Det er, som nævnt, ikke hjemme i baghaven, hun transcenderer sin objektivitet. Her er der ingen anledning til, at hun bliver nervøs eller begejstret, selvom hun slår personlige rekorder. En toppræstation vil altid være social. Der er da heller ingen af sportsudøverne, der fremhæver en personlig rekord som deres bedste præstation, hvis denne rekord ikke er slået i en offentlig sfære, hvor de har skullet overvinde nervøsitet og konkurrenter, og hvor de er blevet hyldet. Men er der forhold på det sociale niveau, der kunne forklare, at de interviewede kvinder ikke reflekterer over deres køn i beskrivelserne af deres bedste præstationer?

I analyser af den sportslige præstation i relation til køn forstås det sociale her som kønnenes placering og opgaver i den sportslige sfære og vil også relatere sig til forventninger om en given praksis. I den forbindelse kan det kort konstateres, at der de senere tiår er sket en vækst i aktive, kvindelige idrætsudøvere. Kvinders idrætslige deltagelse i Danmark er i følge Socialforskningsinstituttets fritidsundersøgelser mere end firdoblet fra 1964, hvor 11% af kvinderne og 21% af mændene angav at dyrke idræt, til 1993, hvor ligeså mange kvinder (46%) som mænd angav, at de dyrkede idræt. Også på konkurrenceniveau markerer kvindelige udøvere sig i højere og højere grad, hvilket eksempelvis giver sig udslag i, at flere og flere olympiske discipliner åbner adgang for kvindelige udøvere. Senest er moderne femkamp blevet optaget som olympisk disciplin for kvinder, og kvindelige femkæmpere har således fået adgang til at konkurrere i De Olympiske Lege i Sydney i det nye årtusind.

Velfærdsstaternes serviceydelser i form af børnepasningsydelser og ældreomsorg og forskellige former for støtte til elitesportens institutionalisering udmønter sig i nye ressourcer til fordel for muligheden af et sportskarriereforløb for kvinder. I takt med, at der på forskellige sociale og politiske områder har været tale om en formindsket kønsforskel (jfr. bl.a. Togeby 1994), har der i sportens verden været konstateret et formindsket "muscle gap" mellem mandlige og kvindelige udøvere (jfr. bl.a. Dyer 1982).

De kvindelige udøvere er blevet mere ressourcestærke og mere synlige og accepterede, men de ændrede sociale betingelser har været utilstrækkelige til, at tesen om kønnets manglende betydning i den excellent præstation ikke kan falsificeres. Sport adskiller sig fra andre samfundsmæssige sfærer ved med sit regelsystem i højere grad principielt at sikre, at tilskrevne egenskaber som eksempelvis klasse og race ikke er så betydningsfulde som den status, selve præstationen formår at skabe.⁹ Alligevel er rekrutteringsvejen (stadigvæk) præget af en række sorteringsmekanismer i adgangen til diverse ressourcer som faciliteter, trænerkompetence, sponsorering etc., der ikke aktualiserer tesen om en parentes om kønnet, eller for den sags skyld om race eller klasse-tilhørsforhold på det sociale niveau. Til gengæld er kønnet uden betydning på selve den sportslige arena, da de respektive køn har et parallelt turneringssystem. At kvinder ikke konkurrerer direkte med mænd i den sportslige konkurrencebegivenhed, er en reguleringsform, der sætter en parentes om kønnet under den excellente sportspræstation.

En anden reguleringsform, der også mere hypotetisk kunne sætte en parentes om kønnet (ligesom om racen og klassetilhørsforholdet) i excellent præstationer, er sportskonkurrencens principielle krav om lighed i form af fysisk jævnbyrdighed mellem konkurrenter. I sportens momentane excellenceorden er ingen positioner perma-

*Osmo Monto,
Finland, 1972*

ment besatte. I den moderne konkurrencesport er udgangspunktet uklarhed og uvished, hvor selve konkurrencebegivenheden skaber klarheden og visheden, nemlig forskellen. Men kun for en stund (Asplund 1989;142). Sporten er som et dynamisk og demokratisk middel enestående i kraft af, at lighed er udgangspunktet. Resultatet er ulighed, men en i princippet "retfærdig" ulighed, idet udøvernes civile status sættes i parentes. Det er udelukkende præstationen, der tæller.

Dette manifesterer sig i interviewene ved, at når de interviewede udøvere beskriver deres praksis på den sportslige arena, så er de ikke mødre eller studerende eller trænerens søster eller kæreste eller konkurrentens veninde, eller for den sags skyld kvinder. Så er de sportsfolk. Rangskalaerne i respektivt samfunds- og sportssfæren kan i princippet være uafhængige af hinanden, hvor de i sporten bygger på grundlæggende forskelle i styrke, udholdenhed, hurtighed, koordination og smidighed. Forestillede man sig således den konstruerede kønsakse fjernet i sport, og at kvinder og mænd konkurrerede imod hinanden ville kønnet måske nok være af reel betydning, men ikke af principiel betydning. Det er udelukkende præstationen og ikke betydningstilskrivning, der principielt tæller i sport.

Tesen kan på det sociale niveau således modificeres til, at visse, (endnu) ikke alle, af den excellente sportspræstations reguleringsformer sætter en parentes om kønnet. Men hvad sker der egentlig i det rum, den moderne sport repræsenterer? Hvordan kan dette sociale rum mere specifikt betragtes i sine kulturelle udformninger?

DET KULTURELLE NIVEAU

Det kulturelle vedrører forvaltningen af det sociale, eksempelvis spørgsmålet om muligheder for forskellige udformninger af kønnet i sportens sociale rum. Det kan knytte an til det æstetiske, det ekspressive, normative mønstre m.v. Hvor der i det sociale

rum i historiens løb er udformet en række betingelser og reguleringer, som stiller kvinder og mænd lige, men også ulige, kan der i det kulturelle rum "spilles"¹⁰ med disse respektive ligheder og uligheder. Således er der indenfor sport et bredt spillerum for kønslige iscenesættelser. For kvindelige udøveres vedkommende kan et af spillerummene illustreres ved at betragte tidligere østtyske svømmeres maskuline udseende som modpol til den nu afdøde amerikanske sprinter Florence Griffith Joyners make up, lange røde negle og utallige smykker for ikke at tale om hendes modeloptræden udenfor banen (jfr. Michelsen 1994).

Selve sportsaktiviteten synes også i nogle tilfælde at blive udformet anderledes af henholdsvis kvinder og mænd. Men ligesom det har været svært at svare særligt præcist på, om kvinders større tilstedeværelse i politik har betydet, at de politiske beslutningers indhold har ændret sig (jfr. Togeby 1994), har det også været svært at fastslå en særlig kvindelig udformning af sportsudøvelser. Ikke desto mindre er der ingen tvivl om, at eksempelvis de senere års danske henholdsvis kvindelige og mandlige håndboldlandshold udviser en forskellig udformning af spillet. Hvori disse forskelle mere præcist består, og hvilke årsager der kan være til eventuelle forskelle, er der endnu ikke forskningsmæssigt belæg for at fastslå. Kulturelle kønsforskelle synes imidlertid ikke nødvendigvis at blive udvisket, selvom visse sociale forskelle mellem mandlige og kvindelige udøvere er mindsket, og at nogle af den excellente præstations sociale reguleringsformer kan tale for, at betydningen af køn formindskes.

At sportslige præstationer i løbet af dette århundrede i voksende grad genremæssigt har udviklet sig til et skue til fordel for selve spillet eller sporten som ritual eller festival (jfr. MacAloon 1984), og at sporten med kommercialisering og mediernes indtog i højere grad er gjort til en optræden, kan begrunde en aktualisering af en refleksiv kønsorden. Sporten åbner som en kulturel

performance op for et utal af tolkninger af det, vi ser, når vi eksempelvis er tilskuere til den lokale fodboldkamp eller til De Olympiske Lege. Såvel deltagere som tilskuere kan distancere sig med en vis skepsis overfor, hvad noget giver sig ud for at være, i højere grad end man kan som festivaldeltagere eller deltagere i et ritual.

Skuet levner som tidligere nævnt plads for flere sandheder. Bemærkningen ”nu har jeg også vist, at jeg er mere (...) end bare en mor, der løber”, illustrerer, at udøveren forstår sig selv i lyset af symbolske forventninger. Hun ønsker sig muligvis fri af et ”intimitetens tyranni” (Sennett 1977), der kan forhindre hende i retten til at optræde i en rolle. I retten til at optræde i en rolle som elitesportsudøver og ikke som mor eller mand. Hun er en moderne kvinde, der har mulighed for at vælge og reflektere over, hvilken rolle hun vil optræde i. I sportens skue bliver hendes rolle ydermere reflekteret af andre, og uden nødvendigvis at vide og ville det, kan hun i de forskellige roller henholdsvis fastholde, forvirre og omdefinere en given kønsorden.

Forhold på det individuelle og det sociale niveau kan bidrage til en forklaring på, hvorfor kønnets betydning ikke er synlig i elitesportskvindernes beskrivelser af deres bedste præstationer. På det kulturelle niveau er intet givet. Det excellente kan have kønsspecifikke udtryk, uafhængigt af udøvernes oplevelser af præstationen. At fastslå det eller ej kræver specifikke kulturanalyser, blandt andet af de enkelte sportsgrenes kulturelle udtryk og af hvilke performance typer, der gør sig gældende under forskellige sportslige begivenheder.

HVORNÅR OG HVORDAN ER KØNNET AF BETYDNING

Opdelingen i det individuelle, sociale og kulturelle niveau kan i analytisk henseende være ganske nyttig. De respektive distinktioner lægger imidlertid op til en reduktionistisk betragtning af køn. Niveauerne gør

det muligt at rubricere mere eller mindre positivistisk information om kønnets, men vanskeliggør umiddelbart en teoretisering. På nogle niveauer synes kønnets mere usynligt end på andre i bestemte situationer. Kønnets kan forekomme mindre synligt, når nogle sociale forskelle udlignes, men ikke nødvendigvis. Ud fra den analytiske skelnen mellem de tre niveauer kan der henvises til, at hvad der sættes parentes om på det individuelle og det sociale niveau måske fremelskes på det kulturelle niveau. Hvorfor dette kan være tilfældet, kan imidlertid ikke forklares ud fra de analytiske distinktioner.

Hertil synes eksempelvis den amerikanske sociolog John MacAloons genreanalyse af olympisk sport som kulturel performance (MacAloon 1984) at kunne bidrage. Det gælder hans påvisning af skuets gennemslagskraft i olympisk sport i løbet af det seneste halve århundrede til fordel for mindre betonedede genrer som spillet, festivalen og ritualen. Hvis man anvender MacAloons teori om sporten som skue til at reflektere over køn i sport, så er det muligt teoretisk at forklare, at en kulturel betydning af køn ikke nødvendigvis forsvinder i takt med, at der måske sker en social udligning af forskelle i kønnenes placering i den sportslige og andre samfundsmæssige sfærer.¹¹

En fænomenologisk tilgang som den franske kropsfilosof Maurice Merleau-Pontys kunne supplerende bidrage ved sin subjektgørelse af mennesket og sit udgangspunkt i kroppens uløselige forbundethed med *situationens* rum (”spatialité de situation”). Til forskel fra *positionens* rum (”spatialité de position”) som det objektive, matematiske, isotropt strukturerede rum, er situationens rum anisotropisk. Det vil sige, at rummet omfatter dimensioner af forskellig specifik værdi. Rummet og dets koordinaters retninger varierer med situationen. Overført til sportens rum ændrer tingene omkring sportsudøveren størrelse efter deres betydning. Der tegner sig forskellige kraft-, tid- og rumlinier mellem udøveren

og udøverens omgivelser, hvad enten det drejer sig om relationen til med- og modspillere, banen, lydene, publikum, intentioner eller formål.¹²

Snarere end spørgsmål om kønnets generelle relevans kunne en sådan tilgang lægge op til spørgsmål om, hvornår og hvordan det er væsentligt at sige noget om køn eller kønnets position. Hos Merleau-Ponty er kroppen betingelse for al videns eksistens. Den kan ikke tænkes bort og indgår altid som "baggrund", uden at den i alle situationer nødvendigvis er afgørende eller særlig betydningsfuld.¹³ En "svingning" mellem kroppen som materiel base (som baggrund) og dens mange betydninger i situationens rum kan antydningvist forklare de ovenfor anførte vanskeligheder ved at sætte en definitiv parentes om kønnet i den excellente præstation. En kønnet krop vil ud fra det kropsfænomenologiske perspektiv altid være til stede, men det vil ikke altid være kønnet (eller klassen eller racen), som vil være betydningsfuldt.

I dette lys kan vi se elitesportskvindens udsagn: "Nu har jeg også vist, at jeg er mere end det. Mere end bare en mor, der løber." Formuleringen "mere end det" skal ikke nødvendigvis ses som en borttrædning af hendes eksistens som mor eller kvinde, men som en midlertidig parentessætten om en tilskrivning som mor, som kvinde etc. Tilskrivningen kan sætte præstationen i baggrunden. Men hvor præstationen bliver excellent, er tilskrivningen mindre relevant. Den excellente præstation kan ikke udelukkende forklares ved hjælp af tilskrivninger. Og når vi ikke kan konstatere, hvor det excellente kommer fra, synes kønnet måske ikke nødvendigvis at forsvinde, men at for-tone sig i baggrunden og være ligegyldigt.

NOTER

1. For en bestemmelse af det excellente – til forskel fra det optimale og det sublime – se Pedersen 1998, kap. 8. Excellente præstationer karakteriserer jeg ved konsistens i præstationerne på højeste niveau, og forskellen til andre præstationer er således ikke blot forårsaget af tilfældigheder. Præstationerne kan ikke entydigt henføres til bestemte forklaringskategorier. Heri ligger en kvalitativ dimension, som både er karakteristisk og fascinerende.
2. Jfr. Toulmins (1961) forståelse af et fænomen som en hændelse, der er problematisk og skal forklares. Et fænomen er i den forstand noget, der forstyrrer "the ideal of natural order", d.v.s. rækker ud over forestillingen om noget som værende naturligt eller forståeligt.
3. Sportskvinder som mødre har ikke været synliggjort i medierne som andet end en god historie og som enestående tilfælde. I den socialvidenskabelige forskning findes de ikke. Min intention var at analysere fænomenet som et ekstremt tilfælde. Perspektiverne var, at fænomenet måske også kunne betragtes i aktuelle samfundsmæssige problemstillinger omkring køn og karriereliv generelt og ikke kun i sport. Individuelle strategier i elitesportsfolks (især kvindelige) forvaltning af tre forskellige livsfårer redegøres der nærmere for i Pedersen 1998, kapitel 7, s. 133-171.
4. For en nærmere uddybning og henvisninger til litterære referencer, se Pedersen 1998, kapitel 2 og 5.
5. Ud af de elleve interviewpersoner var de otte stadig aktive på eliteniveau samtidig med, at de var mødre. På danske landshold var der i 1995 i alt omkring tolv mødre, udelukkende indenfor individuelle idrætsgrene. Der var ingen mødre indenfor holdidrætsgrene på landsholdsniveau.
6. Jfr. Højgård 1990, som ud fra undersøgelser af fire kønsblandede virksomheder bl.a. kommer ind på kvinders bestræbelser på kønsneutralitet på mandsdominerede arbejdspladser. Arbejdspladsens kulturelle normer synes at være af væsentligst betydning for kvindernes muligheder for og lyst til at avancere til ledere.
7. Howitz 1892, Augested 1982, Hagenfeldt 1985, Trangbæk 1988, Kolnes 1994. Endvidere Hargreaves 1994; 44-47 og Rosenbeck 1987; 48-92 for kuriøse eksempler på lægers tidligere forestillinger om kvinders "natur".
8. Se f.eks. Pronger 1990, Lenskyj 1991, Griffin 1992, Messner & Sabo (Eds) 1994, Hargreaves 1994, Terwilliger 1995, Fasting 1996.
9. Jfr. Ralph Lintons (1937) skelnen mellem tilskrevne og erhvervede egenskaber og status. Det tilskrevne er udenfor egen kontrol og ikke til at

ændre, og det erhvervede indbefatter egen kontrol og mulighed for ændringer. En nogenlunde tilsvarende skelnen ses også senere hos den amerikanske sociolog Talcott Parsons mellem "qualities" og "performances", som en skelnen mellem den man er (egenskaber), og det man gør (adfærd).

10. Jfr. Henning Bech, som på forskellig vis har underbygget antagelsen om, at en kønskamp i senmoderne samfund har udviklet sig til et *kønsspil* i takt med en tendens til en forsvinden af det sociale køn (f.eks. Bech 1996 og 1999).

11. Jfr. ovenfor i afsnittet "Det kulturelle niveau". For en yderligere uddybning, se Pedersen 1998, kapitel 5, s. 88-119.

12. Jfr. Merleau-Ponty 1962, se også Pedersen 1992, kap V.

13. Se endvidere Toril Mois tolkning af Beauvoirs kønsopfattelse i lyset af Merleau-Pontys kropsfilosofi, hvor kroppen ikke (kan) borttænkes, men hvor den ikke er "... det samme som betydningen eller essensen af det, der foregår i forgrunden" (Moi 1999; 12).

LITTERATUR

· Asplund, Johan (1989): *Rivaler och syndabockar*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

· Augested, Liv Berit (1982): Menstruasjon og idrett. In: Gerd von der Lippe (red.): *Kvinner og idrett: Fra myte til realitet*. Oslo: Gyldendal, 115-130.

· Beck, Henning (1996): Mandslængsel. Hankøn i moderne samfund. In: *Dansk Sociologi*, 7(3), 31-46.

· Beck, Henning (1999): *Leisure Pursuits. Studies in Modernity, Masculinity, Homosexuality and Late Modernity*. Sociologisk Rapportserie nr. 3, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

· Berglund, Cege (1995): Hur orkar mamma? In: *Göteborg-Posten, VM-Extra*, d. 11. august.

· Chambliss, Daniel (1988): *Champions. The Making of Olympic Swimmers*. N.Y.: William Morrow and Company.

· Chambliss, Daniel (1989): The Mundanity of Excellence. In: *Sociological Theory*, 7(1), 70-86.

· Dyer, K. F. (1982): *Challenging the Men. The Social Biology of Female Sporting Achievement*. St. Lucia: University of Queensland Press.

· Fasting, Kari (1996): Homofobi og Idrett. Kvinnelige fotballspilleres erfaringer. Paper, *Nordisk Kvinne- og kjønnsforskning i dag*. Oslo, d. 21.-23. november.

· Griffin, P. (1992): Changing the Game: Homophobia, Sexism, and Lesbians in Sport. *Quest*, 44(2), 251-265.

· Hagenfeldt, Kerstin (1985): Hormonelle forstyrrelser hos kvinder ved fysisk aktivitet. In: *At træne piger / kvinder*, seminarrapport, DIF.

· Hargreaves, Jennifer (1994): *Sporting Females. Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. London & N.Y.: Routledge.

· Howitz, Fr. (1892): *Bidrag til en Sundhedslære for kvinder*. København.

· Højgaard, Lis (1990): *Vil kvinder lede? Et spørgsmål om fornyelse*. København: Ligestillingsrådet.

· Kolnes, Liv-Jorunn (1994): *Kvinner og toppidrett. Om kjønn, kropp, seksualitet og relasjoner i toppidretten*. Oslo: Institutt for Samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole.

· Lenskjy, H. (1991): Combating Homophobia in Sport and Physical Education. *Sociology of Sport Journal*, 8(1), 61-69.

· Linton, Ralph (1937): *The Study of Man. An Introduction*. N.Y.: D. Appleton-Century.

· Lüschen, Günther (1990): On Theory of Science for the Sociology of Sport: New Structuralism, Action, Intention and Practical Meaning. *International Review for Sociology of Sport*, 25(1), 49-63.

· MacAloon, John (1984): Olympic Games and the Theory of Spectacle in Moderne Societies. In: J. MacAloon (Ed.): *Rite, Drama, Festival, Spectacle. Rehearsals Toward a Theory of Cultural Performance*. Philadelphia: Insitute for the Study of Human Issues, 241-280.

· Merleau-Ponty, Maurice (1962): *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.

· Messner, Michael A. & Sabo, Donald F. (Eds.) (1994): *Sex, Violence, and Power in Sports: Rethinking Masculinity*. Freedom, CA: Crossing Press.

· Michelsen, Annette (1994): *In these girls hope is a muscle. Kroppen som politisk metafor og fysisk aktivitet som kønspolitisk strategi*. Reproserien nr. 18, København: Sociologisk Institut.

· Moi, Toril (1999): "Jeg er kvinde". Kroppen som baggrund i "Det andet køn", in *Kvinder, Køn & Forskning*, 1999/2, 6-19.

· Nietzsche, Friedrich (1921): *Nietzsches Werke*. Stuttgart: Alfred Kröner.

· Pedersen, Inge Kryger (1992): *Sportspsykologiens genealogi. En analyse af den sportspsykologiske videns opkomst*. Reproserien nr. 7, København: Institut for Kultursociologi.

· Pedersen, Inge Kryger (1998): *Den excellente præstation. Elitesport, kvinder og karriere*. Ph.d.-afhandling nr. 4, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

- Pedersen, Inge Kryger (1999): Bagom talentbegrebet. En sociologisk analyse af forudsætninger for den excellente sportspræstation. In: *Dansk Sociologi*, 10(1), 7-19.
- Pronger, B. (1990): *The Arena of Masculinity: Sports, Homosexuality and the Meaning of Sex*. Toronto: Summerhill Press.
- Rosenbeck, Bente (1987): *Kvindekon. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980*. København: Gyldendal.
- Sennett, Richard (1977): *The Fall of Public Man*. N.Y.: Knopf.
- Spradley, James P. (1979): *The Ethnographic Interview*. N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990): *Basics of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Terwilliger, C. (1995): Getting it Straight: How Homophobia Hurts Women in Sports. *Melpomene Journal*, 14(1), 5-8.
- Tøgeby, Lise (1994): *Fra tilskuere til deltagere*. Århus: Politica.
- Toulmin, Stephen (1961): *Foresight and Understanding. An Enquiry into the Aims of Science*. London: Hutchinson & Co.
- Trangbæk, Else (1988): Olympiske Lege – et forhindringsløb for kvinder. In: *Idræthistorisk Årbog*, 4, 91-100.

SUMMARY

The article discusses whether the achievement of excellence transcends gender. This thesis is evoked by research results that reveal that while a number of elite sports women reflect the problem of gender when establishing and maintaining a career in the sphere of elite sport, they do not consider questions about sex and gender in descriptions of their optimum achievements.

The achievement of excellence is characterised by a sustained and precise form of success. Furthermore, it is a hyper cultural state, where nature is transformed and the bounds imposed by chromosomes overcome. The athlete becomes a symbol, the internal features of which transcend her facticity as a woman. She sees herself in a new and fascinating role by reason of her achievement and not by ascriptions as gender, age, race or class. But does the disappearance of gender at the state of excellence only include the internal (or personal) features of the symbol? The new role in which the athlete sees herself must necessarily be related to the role in which she is placed by others as the top achievement is a social event.

The thesis is based on study results in the field of sport. However, the article aims to outline a thesis to be examined in gender studies within other spheres of society such as the spheres of working life and art.

Inge Kryger Pedersen
Ph.d., adjunkt ved Sociologisk Institut,
Københavns Universitet